

5. Az atlanti hatalmak (Anglia és Hollandia) felemelkedése a 16. században

1. Miért vezetett a VIII. Henrik válása az anglikán egyház kialakulásához?
2. Miről döntött a parlament?
3. Milyen jogok illették meg a királyt? Kinek a jogkörét vette át ezzel az uralkodó?
4. Miben különbözött Anglia szakítása a római katolikus egyházzal a többi protestáns valláséhoz képest?
5. Hogyan vált tengeri hatalommá Anglia?
6. Mi gyorsította fel leginkább a spanyol Nagy Armada pusztulását? (forrás)
7. Mi volt eredetileg a spanyolok stratégiai terve? Miért nem valósult meg? (forrás)
8. Hogyan jelentek meg a konfliktusban a vallási ellentétek? (Németalföld)

VIII. Henrik időszaka

Angliában ebben az időszakban a Tudor- (ejtsd: tyúdor) dinasztia uralkodott. VIII. Henrik uralma (1509–1547) alatt a király kiszámíthatatlan és zsarnoki természete határozta meg az ország politikai és vallási irányultságát. Jóllehet az uralkodó Luther fellépését követően még kiállt a katolikus egyház mellett, néhány év múlva szembekerült a pápával. Ennek háttérében válási szándéka állt, első feleségétől ugyanis nem született fiúgyermek, és az uralkodó egy újabb házasságtól remélte a törvényes utód világrajöttét. A pápa nem engedélyezte a válást, majd évekig tartó huzavona után VIII. Henrik elszánta magát: törvényekkel elszakította az angol egyházat Rómától (1534). A döntéssel a király az ország egyházfőjeként határozott az anglikán egyház szervezetéről, felépítéséről, és szabályozta a vallási előírásokat. A főpapi hierarchia megmaradt (egyházi vagyon), de a szerzetesrendeket megszüntették (kolostori birtokok elkobzása). Az anglikán vallásban látszólag megmaradtak a katolikus külsőségek (miserend, imaformák, templomok díszítettsége), de a szentek kultuszát és a cölibátust eltörölték. Emellett a többi protestáns felekezethez hasonlóan anyanyelvű liturgiát vezettek be. Az anglikán vallás szakított a katolicizmussal, de nem vette át teljesen a lutheri és a kálvini elveket. A következő években az uralkodó újabb előírásokat fogalmazott meg, és fellépett a katolikusok ellen.

A szigetországban rövidesen megjelentek a református vallás hívei, a puritánok, de VIII. Henrik a kálvinizmust is elutasította. (A puritán kifejezés az anglikán egyház külsőségeit elvető kálvini törekvésre utalt.) Angliában így a 16. század közepére jelentősen megnőtt az anglikán egyház híveinek a száma, háttérbe szorultak a katolikusok, de egyre több református is jelen volt. A király türelmetlen és kiszámíthatatlan személyisége magánéletében szintén megmutatkozott: összesen hatszor nősült, két feleségét lefejeztette. A királyi udvarban senki sem érezhette magát biztonságban, a kivégzések tömegessé váltak. A parlamentáris rendszert a királyi hatalom többször visszaszorította, de nem törölte el. A Tudor-kori parlament nem volt más, mint a király kibővített tanácsa, hiszen a felsőház főrendjei készségesen együttműködtek a hatalommal. (Az alsóház képviselőinek kezdetben nem volt helyük az ülésteremben, a grófságok és városok küldöttei egy szóvivőt választottak, kizárólag ő szólíthatta meg a királyt. Az alsóház csak a 16. század közepétől rendelkezett megfelelő ülésteremmel.) VIII. Henrik halálakor egy befejezetlen vallási reformot és szétzilált udvari közéletet hagyott hátra.

(Az anglikán egyház létrehozásáról döntő törvény; 1534)

[...] ezen parlament hatalma által törvénybe iktatjuk, hogy elfogadjuk és elismerjük felséges urunkat, a Királyt, örökösait és utódait a trónon az anglikán egyház, más néven az Anglicana Ecclesia egyetlen fejének ezen a földön, és így ettől kezdve mondott uralkodónk birtokolni és élvezni fogja az ezen ország birodalmi koronájának viselésével járó és ahhoz csatolt jogok mellett az említett egyházfői címet és rangot, és minden megbecsülést, méltóságot, kiváltságot, hatáskört, előjogot, hatalmat, mentességet, javadalmat és haszonvételt, amelyek a mondott egyház egyházfői méltóságához tartoznak és azt megilletik.

I. Erzsébet uralkodása

Néhány évvel később I. Erzsébet (1558–1603) már figyelembe vette a korábbi évtizedek zűrzavaros viszonyait, és konszolidációra törekedett. Rögzítette az anglikán vallás szabályait, leállította a puritánok üldözését, és megtúrta a katolikus vallást. A békés belpolitikai élet lehetőséget biztosított a vállalkozásoknak, az állam nem gátolta a képviseleti rendszerben tevékenykedő társadalmi rétegek gazdasági törekvéseit, érvényesülési szándékait. A

vidéki közigazgatást és az igazságszolgáltatást a helyi birtokosréteg irányította, a városokban a kiváltságaikhoz ragaszkodó polgárság befolyása érvényesült. A létrejövő angol kereskedelmi társaságok bekapcsolódtak a világkereskedelemben, az áruforgalomban egyes nagyobb kereskedőtársaságok monopóliumot szereztek (például Moszkvai Társaság, levantei Társaság, Kelet-indiai Társaság). A gazdag polgárok által alapított magánvállalkozások a minél nagyobb nyereségben voltak érdekeltek, és a részvénytársaságként működő „cégek” a haszonból osztalékot fizettek részvényeseiknek. az időszakban számos angol hajó (például Sir Francis Drake vezetésével) látványos tengeri akciókat hajtott végre, leggyakrabban a spanyol hajókat és kikötőket támadva. Folyamatossá váltak a spanyol Ezüstflotta kincszállító hajói elleni támadások, amelyekkel komoly károkat okoztak II. Fülöp államának. Az angol külpolitika támogatta a németalföldi protestáns tartományok spanyolelles függetlenségi harcát. I. Erzsébet elismerte Skóciában a kálvinista fordulatot, amelynek során a skótok elűzték katolikus királynőjüket, Stuart (ejtsd: sztyuart) Máriát. A szerencsétlen sorsú királynőt unokatestvére, I. Erzsébet közel húsz évre börtönbe zárta, majd Máriát egy állítólagos szervezkedés miatt lefejezték (1587).

A pápa felszólítására II. Fülöp erős flottát indított Anglia ellen, de 1588-ban a spanyol Nagy Armada az angol hajók támadásai és a tengeri viharok következtében szinte teljesen megsemmisült. Anglia a Tudor-dinasztia hatalomra kerülésekor még szerény befolyással rendelkezett Európában, I. Erzsébet uralkodásának végére azonban felemelkedő nagyhatalommá vált.

(A Nagy Armada pusztulása, részlet a fuggerek újságából; 1588)

A spanyol király Armadája Portugáliából indult 135 vitorlással, mégpedig: négy óriásgálya (Galeazza) Nápolyból, négy nagy hadigálya (Galleone) Portugáliából, 10 hajó élelemmel, 14 velencei, köztük néhány nagy hadigálya. A többiek kisebb-nagyobb hajók voltak; július 5-én érkezett az Armada Corunába, onnan pedig Flandriába készült, hogy ott a pármai herceggel egyesüljön, s aztán rávesse magát Angliára. [...] Ezenközben az angolok néhány égő tűzhajót futtattak a spanyol hajóhad ellen, mire ez kénytelen volt elvágni horgonyköteleit, és elsietni onnét. Akkor

mindegyik hajó két horgonyt hagyott ott, és a hatalmas óriásgályák közül négy Calais előtt megfeneklett és összetört. Másnap nyolc órakor a két armada megint összeütközött, és nyolc órán keresztül erősen lőtt egymásra. Ebben a csatában a spanyolok négy hajót vesztek, mégpedig két portugál óriásgályát, egy hajót Biscayából és még egy másikat. Mind a négy elsüllyedt. [...] Ezek után elvitorláztak, és az angolok öt napig üldözték őket egészen Skócia partjaiig. ott átszámoltatták a katonaságot, és úgy találták, hogy már nyolcezer embert vesztek. Ezek részben elestek, részben betegségekben pusztultak el. Innen Írországba hajóztak, anélkül azonban, hogy élelmet vettek volna fel. [...] Mikor Írországból elvitorláztak, a főparancsnok, Medina Sidonia herceg minden kapitánynak megparancsolta, hogy siessen Corunába vagy az első spanyol kikötőbe. Így tíz napig együtt vitorláztak. Akkor Sidonia herceget a vihar 27 hajóval elszakította tőlük, s nem lehetett tudni, hogy hova lett. Mikor az Armada utoljára még együtt volt, már nem volt erősebb 78 hajónál.

Az angol gazdaság átalakulása

Anglia gazdasági élete a 16. században gyökeresen megváltozott. a korai kapitalista átalakulás először a posztóiparban indult meg. a gyapjú iránti kereslet jelentősen megnőtt, számos angol nemes birtokainak nagy részén juhtenyésztet alakított ki. A vállalkozó nemesek (gentry; ejtsd: dzscentri) mellett juhtenyésztéssel foglalkoztak a módosabb paraszti rétegek (yeoman; ejtsd: jomen) is. Sokáig a háziiparban (szövés-fonás) előállított félkész posztót szállították külföldre (például kelmekészítőkhöz, kelmefestőkhöz), de egy idő után a teljes hazai feldolgozás lett a meghatározó. A textiliparban megnövekedett a gyapjúfeldolgozás üteme, a termelés a céhes rendszer helyett az elterjedő manufaktúrákban zajlott. A 17. század második felétől már egyre gyakrabban a városokban összpontosult a textilipar, ahol egyre nagyobb létszámú munkaerőt foglalkoztató manufaktúrák működtek. A vállalkozásokban részt vevő személyeknek (beszállító és kereskedő) a fél- és késztermékek exportjából (posztó kivitel) jelentős bevétele származott.

A németalföldi szabadságharc

A spanyol Habsburgok fennhatósága alá tartozó Németalföld már a középkorban is fejlett régiónak számított (városiasodás, céhrendszer, kereskedelem). II. Fülöp uralma alatt azonban megromlott a gazdag tartományok és a madridi kormányzat viszonya. A megnövelt adóterhek, a rendi jogok megnyirbálása és a kálvinizmus üldöztetése miatt Németalföldön felkelés tört ki II. Fülöp ellen (1566). A kezdetben csak rendi ellenállásnak tűnő mozgalom kiegészült a kálvinisták templomfoglaló akcióival, amelyekre a spanyolok nyers erőszakkal válaszoltak (1568). Ágharc bontakozott ki egész Németalföld területén. A belső vallási ellentétek azonban rövidesen a felszínre kerültek: a déli katolikus tartományok hajlandóak voltak közeledni a spanyolok felé, mire az északi kálvinista tartományok önálló politikát hirdettek (utrechti unió, 1579). A függetlenségért harcoló északi részek II. Fülöp trónfosztása után (1581) saját államot alapítottak, amely a legnagyobb tartományról kapta

a Hollandia elnevezést. Az elhúzódó harcok (1609-ig) jelentős összegeket emésztettek fel, végül a spanyolok csak a déli katolikus tartományokat (Spanyol-Németalföld, a mai Belgium és Luxemburg) tudták megtartani. Hollandia a 17. században jelentős gazdasági fejlődést ért el. Folyamatosan bővült a manufakturális textilipara, a hajóépítés megalapozta a kereskedelem eredményességét. Holland hajók átvették a Hanza kereskedők szerepét, illetve az ország bekapcsolódott a világkereskedelemben is (Holland Kelet-indiai Társaság, 1602). Megindult a holland gyarmatosítás Dél-afrikában, Indonéziában és Észak-Amerikában.